

**МУЖОҲИДЛАР – СОВЕТ ИТТИФОҚИНИНГ
АФҒОНИСТОНДАГИ ҲАРБИЙ ҲАРАКАТЛАРИ
МУВАФФАҚИЯТСИЗЛИГИГА САБАБ БЎЛГАН ҚУРОЛЛИ
ТУЗИЛМАЛАР СИФАТИДА**

Рустам Рашидов

Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети доценти,

сиёсий фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD)

e-mail: rustamrr20@mail.ru

Аннотация. Ушбу мақолада бир қатор муҳим манбалар таҳлили натижасида Совет Иттифоқининг Афғонистондаги муваффақиятсизлигига асосий сабаблардан бир сифатида Афғонистон ҳудудида “мужоҳидлар” – дин учун курашувчиларнинг уюшган ҳолда олиб борган қаршилик ҳаракатларининг фаолияти ёритиб берилган. Мужоҳидлар дастлаб ислом ҳимоячилари ҳаракати сифатида юзага келган бўлса-да, ушбу ҳаракатнинг тўлақонли фаолият юритиши ва кенгайишида ташқи омиллар, хусусан бир қатор хориж давлатларининг кўмаги муҳим роль ўйнади.

Калит сўзлар: мужоҳидлар, Афғонистон Халқ Демократик Партияси, Совет-афғон уруши, Совет Армияси кўмондонлиги, Афғонистон мужоҳидларининг исломий иттифоқи, Еттилар Иттифоқи (Альянси)

Аннотация. В данной статье в результате анализа ряда важных источников освещается деятельность организованного движения сопротивления «моджахедов» - борцов за религию, которые являются один из основных причин неудачи Советского Союза в Афганистане. Хотя изначально моджахеды возникли как движение защитников ислама, внешние факторы, в частности, поддержка ряда зарубежных стран, сыграли важную роль в полноценном функционировании и расширении этого движения.

Ключевые слова: моджахеды, Народно-демократическая партия Афганистана, Советско-афганская война, Командование Советской Армии, Исламский союз моджахедов Афганистана, Союз семи (Альянс)

Abstract. This article, as a result of the analysis of a number of important sources, highlights the activities of the organized resistance movement of the Mujahideen - fighters for religion, who are one of the main reasons for the failure of the Soviet Union in Afghanistan. Although the Mujahideen initially emerged as a movement of defenders of Islam, external factors, in particular, the support of a number of foreign countries, played an important role in the full functioning and expansion of this movement.

Keywords: Mujahideen, People's Democratic Party of Afghanistan, Soviet-Afghan War, Command of the Soviet Army, Islamic Union of the Mujahideen of Afghanistan, Union of Seven (Alliance)

1978 йилнинг иккинчи ярмиданок Афғонистон-Покистон чегара ҳудудларида Афғонистондаги “янги ҳукуматга” (Афғонистон Халқ Демократик Партияси ҳукумати) қарши кучлар шакллантирила бошланди. Хусусан, бундай қаршилик кучларига АҚШ, Эрон, Покистон ва бошқа мамлакатлар ҳарбий маслаҳатчилари тайёрлов марказларида ҳар томонлама кўмак бериб келдилар. Шунингдек, АХДП тузумининг сиёсатидан, мамлакатдаги нотинч вазиятдан қочиб, Покистондаги кўп сонли қочоқлар лагерларидан бошпана топган афғон аҳолиси мужоҳидлар сафларини доимий равишда тўлдириб боришнинг муҳим манбаи эди.

1979 йилнинг июлидан ноябригача Покистонга 30 мингдан зиёд афғон аҳолиси қочиб ўтди ва йил охирига бориб уларнинг сони 100 минг нафардан ошиб кетди. 1980 йилнинг ўрталарига келиб эса Покистондаги афғон қочоқлари сони 800 минг нафарга етди [1, Р. 209].

1980 йиллар бошидан бошлаб Покистон ва Эрон ҳудудларида АҚШ, Фарб ва ислом дунёсининг баъзи давлатлари махсус хизматлари шафёълигида афғон ҳарбий муҳолифат кучлари сафини тўлдириш мақсадида жангарилар тайёрлайдиган 100 дан ортиқ марказлар ва лагерлар тузилиб, уларда ҳар йили 50 мингдан ортиқ жангарилар тайёрлаб келинган. Афғон урушининг дастлабки босқичида 1978 йилдан 1981 йил ўрталаригача мужоҳидлар асосан немис ва инглиз қуролларида ҳамда афғон армияси учун мўлжалланган, бироқ мужоҳидлар томонидан қўлга киритилган совет қуролларида фойдаланган бўлса, кейинчалик улар ташқи кучлар ёрдамида замонавий (асосан АҚШ ва Европа мамлакатларида ишлаб чиқарилган) қуроллarga эга бўла бошлашди.

1983 йилнинг 5 майида Совет Иттифоқининг тайзиқи остида АҚШ ҳукумати мужоҳидларга ҳомийлик қилиб келаётганлигини расмий равишда тан олди.

Мухолифатчи кучлар дастлабки босқичда Совет қўшинларига қарши курашда катта йўқотишларга учради. Шундан сўнг, мухолифатчи кучлар кураш олиб бориш тактикасини тубдан ўзгартирдилар ва Афғонистон Демократик Республикаси (АДР) ҳукумати ва Совет қўшинларига қарши очиқ жанг майдонларида урушиш тактикасидан воз кечиб, партизанлик кураши олиб боришга ўтдилар. Афғонистоннинг табиий-жўғрофий тузилиши ҳам айнан партизанлик кураши олиб бориш учун жуда қулай эди [1, Р. 210]. Афғонистонда бир неча асрлар бери яшаб келаётган халқларнинг мамлакатга бостириб келган босқинчиларга қарши олиб борган анъанавий кураш усулига таянган мухолифатчи кучлар – мужоҳидлар ўз ҳаракатларида катта йўқотишларни олдини олиб, бир мунча муваффақиятга эриша бошладилар.

Мужоҳидлар уруш давомида АДР ҳукумати ва Совет ҳарбий бўлинмаларига қарши оммавий партизанлик ҳаракатлари олиб бордилар. Улар катта йўқотишларга олиб келувчи очиқ жанг майдонида ҳаракат қилишдан кичик-кичик гуруҳларда диверсион ҳаракат олиб боришга ўтдилар ва бундай тактика ўз самарасини берди [2, С. 7-8]. Совет Армияси қўмондонлиги ўзининг йирик сонли бўлинмалари иштирокида афғон мужоҳидларининг кичик-кичик ҳарбий гуруҳларини таъқиб этиш ва уларга қарши ҳужум қилишга уринар, бу эса жуда ҳам кам самара берар эди. Чунки, мужоҳидлар йирик ҳажмдаги Совет қўшинларининг ҳаракатини олдиндан сезар ва ҳарбий ҳаракатлар майдонини тарк этар, шу билан йирик талофатларнинг олдини олар эди.

Эътиборли жиҳати шундаки, Совет-афғон уруши даврида мужоҳидлар томонидан бирор марта ҳам йирик ҳарбий операция амалга оширилмади ва бирор бир йирик аҳоли пункти ҳам қўлга киритилмади. Улар кичик тўдаларга бўлиниб, пистирма қўйиш, қўпоровчилик қилиш каби усуллар билан жанг олиб борар эди. Шу тариқа, мужоҳидлар урушлар давомида афғон ҳукумати ва Совет ҳарбий бўлинмаларига қарши оммавий террор ҳаракатлари билан жавоб қайтарди. Бу эса Совет қўшинларининг силласини қуритди.

Шунингдек, мужоҳидлар Афғонистоннинг йирик шаҳарларида ҳам қўпоровчилик ҳаракатларини амалга ошириб туришди. Хусусан, уларнинг бундай ҳаракатлари оқибатида АХДП фаоллари, афғон армияси ҳарбий зобитлари, совет мутахассислари ва уларнинг оила аъзолари ўлдирила бошланди.

Афғонистон ҳудудида ислом динининг суннийлик мазҳабига мансуб мужоҳидлар фаол ҳарбий ҳаракат олиб бордилар. Улар ўз фаолиятларини мувофиқлаштириб бориш, чет давлатлардан кўмак олишни легаллаштириш мақсадида муайян ташкилот ва тузилмалар ташкил этдилар. Нисбатан йирик ва муваффақиятли ҳаракат олиб борган бундай ташкилотлар сифатида куйидагиларни кўрсатиб ўтиш мумкин:

– Афғонистон Ислום Партияси (АИП) (Ҳезб-е эсломи-йе Афғонестон), Гулбиддин Ҳикматёр бошчилигида;

– Афғонистон Ислום Жамияти (АИЖ) (Жамият-е эсломи-йе Афғонестон), Бурҳониддин Раббоний бошчилигида;

– Ҳикматёрдан ажралган, аммо АИП номини сақлаб қолган Юнус Холис гуруҳи (Ҳезб-е эсломи-йе Афғонестон – гуруҳ-е Холес);

– Афғонистон Ислумий Инқилоби Ҳаракати (АИИХ) (Ҳаракат-е энқелоб-е эсломи-йе Афғонестон), Муҳаммад Наби Муҳаммадий бошчилигида;

– Афғонистонни Қутқариш Миллий Фронти (АМҚФ) (Жабҳа-йе мелли-йе нажот-е Афғонестон), Себғатулло Мужаддадий бошчилигида;

– Афғонистон Миллий Ислумий Фронти (АМИФ) (Маҳоз-е мелли-йе эсломи-йе Афғонестон), Саййид Аҳмад Гилоний бошчилигида;

– Афғонистон Озодлиги Ислумий Иттифоқи (АОИИ) (Эттеҳод-е эсломи баройе озоди-йе Афғонестон), Абдул Расул Сайёф бошчилигида [3, Р. 71-72].

1981 йил июнида Ғарб давлатларининг қўллаб-қувватлаши остида Пешовар шаҳрида Афғонистондаги шўропараст ҳукуматга муҳолифатда бўлган юқорида номлари тилга олинган етти нафар исломий ташкилот (партия)лар иштирокида “**Афғонистон мужоҳидларининг исломий иттифоқи**” тузилди [4, С. 37-38]. Мазкур тузилма Пешовар шаҳрида тузилганлиги боис “Пешовар етилиги” ёки етти нафар ташкилотни бирлаштирганлиги боис “Еттилар Иттифоқи (Альянси)” деб ҳам аталади. Бундай йирик тузилмани ташкил этишдан мақсад мужоҳидлар томонидан олиб борилаётган озодлик ҳаракатини янада кучайтириш, чет давлатлардан берилаётган кўмакнинг мақсадли сарфланишига эришиш ва албатта, мужоҳидлар фаолиятини ўзаро мувофиқлаштириш ҳамда уларни ўзаро келишиб ҳаракат қилишга ундаш эди. Шундай бўлса-да, мужоҳидларнинг ушбу иттифоқи кўп яшамасди. Гарчи, “Афғонистон мужоҳидларининг исломий иттифоқи” ўз номини сақлаб қолган бўлса-да, унинг таркибига кирувчи ҳар бир ташкилот мустақил ҳаракат қилишни ва чет давлатлардан бериладиган кўмакни ҳам алоҳида олишни истар эди.

Афғон мужоҳидларининг умумий сони қаршилиқ ҳаракати бошланишидан бошлаб ўсиб борди. Жумладан, муҳолифат сафларида ҳаракат қилган жангчилар

сони 1980-1981 йилларда 90-120 минг нафардан 1983 йилда 250-300 минг нафарга етди. АДР ҳукуматининг берган маълумотига кўра эса, 1984 йилда 744 минг нафар мужоҳид жангчиси бўлган [5, P. 23].

Жангарилар сафида фақат афғонлар эмас, балки Покистон, Эрон, Саудия Арабистони каби мамлакатлардан келган жиҳодчи-жангарилар ҳам бор эди. Ҳар бир гуруҳнинг ҳаракат қиладиган ҳудуди белгилаб қўйилган бўлиб, **ҳеч қачон икки минг нафардан ортиқ жангчи бир жойга тўпланмаган эди.** Чунки, кучли ва замонавий қурол-яроғга эга Совет қўшинлари бир жойга тўпланган кўп сонли мужоҳидларни ҳаводан бомбали зарбалар бериш орқали ёки артиллерия воситасида осонгина йўқ қилиши мумкин эди.

Мужоҳидларнинг асосий қуроли Хитой ва Мисрда ишлаб чиқарилган Калашников автомати ҳамда йирик калибрли пулемётлар эди. 1984 йилдан бошлаб мужоҳидларда кўп миқдорда Хитойда ишлаб чиқарилган реактив снарядлар ва уларни нишонга отувчи аслаҳалар пайдо бўлди. Ҳаво ҳужумидан ҳимояланиш учун мужоҳидлар Хитой ва Мисрда ишлаб чиқарилган “Стрела” туркумидаги кўчма зенит-ракета комплексида ва кейинчалик эса АҚШнинг “Стингер” ҳамда Буюк Британиянинг “Блоупайп” номли замонавий аслаҳаларидан кенг фойдалана бошлашди.

Афғонистондаги уруш йиллари давомида муҳолифат кучларининг чет давлатлардан оладиган бевосита ёрдами ҳажми ўсиб борганлигини кузатиш мумкин. Хусусан, расмий Вашингтон томонидан мужоҳидларга кўрсатилган ёрдам миқдори 1984 йилда 125 млн. АҚШ долларини ташкил этган бўлса, 1985 йилда 250 млн. АҚШ долларига, 1986 йилда 470 млн. АҚШ долларига ва 1987 йилда 630 млн. АҚШ долларига етди [6, P. 181]. 1988 йилга келиб АҚШ ҳукуматининг мужоҳидларга кўрсатган кўмаги миқдори жами бўлиб 2,1 млрд. АҚШ долларида ошиб кетди. Саудия Арабистони томонидан ҳам афғон мужоҳидларига кўрсатилган кўмак миқдори 2 млрд. АҚШ долларида ошади. Шунингдек, Форс кўрфазидаги баъзи араб давлатларидаги турли фонд ва жамғармалардан йилига ўртача 400 млн. АҚШ доллари миқдорида кўмак афғон мужоҳидларига етказиб турилган.

1986 йилнинг май ойида Америка Қўшма Штатлари Президенти Роналд Рейган Гулбиддин Ҳикматёр, Бурҳониддин Раббоний ва мужоҳидларнинг бошқа бир қатор раҳбарларини Америкага таклиф этди. Улар ўртасидаги музокаралардан сўнг АҚШ ҳамда мужоҳидлар ўртасида келишув имзоланади ва ушбу келишувга кўра, АҚШ мужоҳидларнинг ҳарбий ва моддий таъминотини ўз бўйнига олди. Мазкур учрашувдан сўнг мужоҳидларга АҚШ ҳукумати томонидан кўрсатилаётган кўмакнинг ҳажми кескин оширилди. Жумладан,

АҚШ Армияси қўмондонлигининг махсус ҳисоботида келтирилишича, 1986 йилнинг сентябридан 1989 йилнинг февралига қадар Қўшма Штатлар ҳукумати мужоҳидларга 1000 та “Стингер” ракета жамланмаси етказиб берган ва ушбу қурооллар воситасида жангарилар 260 дан ортиқ Совет самолётлари ва вертолётларини уриб туширишган. Шу тариқа, Фарб давлатлари ва АҚШ Совет қўшинларига қарши экстремистик ҳаракатларни ривожлантириб бориши ва мужоҳидларни замонавий қурооллар (асосан “Стингер”лар) билан таъминлаб бориши натижасида совет ҳарбий қўшинларининг Афғонистондан чиқиб кетишига эришди [7, Р. 16].

Хулоса қилиб айтганда, чет мамлакатлар томонидан қўллаб-қувватланган афғон қуроолли муҳолифати – мужоҳидлар билан кураш Совет қўшинлари учун катта муаммо бўлди. Совет Армиясининг ҳарбий стратегиясида кичик гуруҳларда ҳаракат қилувчи партизанлик курашига қарши жанг олиб бориш масалалари кўзда тутилмаган ва армия бунга мослаштирилмаган эди. Совет Иттифоқи ҳарбий раҳбарияти афғон уруши тажрибаси ва натижаларидан келиб чиқиб, тегишли хулосалар чиқармади, ўзининг доктринал ҳужжатларига ўзгартириш киритмади ва бу келажакда Совет Иттифоқининг вориси бўлган Россия армиясининг Чеченистонда олиб борган ҳарбий ҳаракатлари чоғида яна ўзини кўрсатди ҳамда кичик гуруҳларда ҳаракат қилувчи душманга қарши кураш масаласи ҳали-ҳамон рус армияси учун долзарб масала бўлиб турибди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Johnson R. The Afghan Way of War. How and Why They Fight. – Oxford: Oxford University Press, Inc., 2012. – P. 209.
2. Аптрейкин С.Н. Особенности ведения боевых действий Советских войск в горно-пустынной местности (по опыту боевого применения подразделений воздушно-десантных войск в Республике Афганистан) / Учебное пособие. – Рязань: Рязанское высшее воздушно-десантное командное дважды Краснознаменное училище имени генерала армии В.Ф. Маргелова, 1998. – С. 7-8.
3. Marwat F.R. From Muhajir to Mujahid. Politics of War Through Aid ... – Peshawar: University of Peshawar, 2005. – P. 71-72.
4. Туляганова Н.У. Афганский фактор в современных международных отношениях в Центральной Азии. –Т.: Фан, 2004. – С. 37-38.
5. Isby, D.C. Russia's War in Afghanistan (Men-at-arms series; 178). – London: Osprey Publishing Ltd, 1986. – P. 23.
6. Rubin, B. The Fragmentation of Afghanistan: State Formation and Collapse in the International System. – London: Yale University Press, 2002. – P. 181.
7. Pirseyedi, B. The Small Arms Problem in Central Asia: Features and Implications / United Nations Institute for Disarmament Research (UNIDIR). – Geneva, 2000/8. – P. 16.